

Verlichtingswerkgroep HAVO

Een verslag

Utrecht, 30 november 2016

Vrij massaal wordt het eindexamen geschiedenis als overladen ervaren, door leerlingen én door docenten. In juni 2016 is op initiatief van OCW en onder penvoering van SLO daarom de zg. 'verlichtingswerkgroep' ingesteld. Haar opdracht was om snel met een voorstel te komen voor een verlichting van het eindexamenprogramma voor het havo. Als nadere bepaling bij die opdracht gold (en geldt):

- dat het om een *substantiële* verlichting van de *ervaren* overladenheid van het havo-programma in de bovenbouw moet gaan
- dat een en ander snel en zonder grote aanpassingen van de syllabus c.q. het eindexamenprogramma kan worden doorgevoerd en
- dat het voorstel kan rekenen op brede steun onder de betrokken docenten.

Tussen augustus en november heeft de werkgroep, die zeven leden heeft, een stevig traject doorlopen om hier een goed voorstel voor te doen; een lastig traject ook. Bij alle vakken, en zeker ook bij geschiedenis, spelen diepe overtuigingen en gevoelens, spelen politiek, theorie én praktijk allemaal tegelijk een belangrijke rol.

We denken dat we een goed voorstel hebben om dat te doen wat ons gevraagd is: snel voor wat lucht zorgen. Tegelijk zijn we ons ervan bewust dat onze keuzes mogelijk grote gevolgen hebben, en dat zij raken aan de overtuigingen en gevoelens veel ándere betrokken docenten in het land. Daarom nemen we jullie in dit stuk iets meer mee dan we in het persbericht konden doen, en geven daarmee ook iets meer rekenschap van wat ons voor de komende drie jaar goed lijkt als tussenoplossing voor de geconstateerde problemen.

Theorie en Praktijk

Aan de idee achter en de structuur van het eindexamenprogramma – historisch redeneren op basis van oriëntatiekennis – mochten we niet tornen. Het zou onwenselijk en bovendien praktisch onmogelijk zijn om daar nu (voor het havo) zomaar van af te stappen of grote aanpassingen in te doen. Belangrijk uitgangspunt van het bestaande programma is, dat het centraal examen betrekking heeft op tien tijdvakken. Dat maakt wel dat dat programma op het havo zich weinig onderscheidt van dat van het vwo. Leerlingen in het vwo kunnen bovendien een jaar langer over datzelfde programma doen.

Dát het programma daardoor overladen zou *zijn*, daarover zijn we het in de werkgroep tot het einde toe oneens gebleven. Dat het wel zo wordt *ervaren* kan niet ontkend. Die ervaring hangt onder andere samen met het feit dat de idee van oriëntatiekennis lastig vorm te geven is, voor methodenmakers én voor docenten, en dat zeker ook in de context van een examenprogramma. Dat heeft er onder andere voor gezorgd dat er grote verschillen zijn ontstaan tussen theorie en praktijk. Zo zijn de zgn. historische contexten (HC) niet bedoeld als een extra laag *bovenop*, maar als een verbindende schakel *tussen* tijdvakken en kenmerkende aspecten; zijn de voorbeelden die leerlingen (docenten) ooit geacht werden te kunnen geven een heel eigen leven gaan leiden, en als verplichte voorbeelden in syllabus en methoden terecht gekomen. En daar komt de druk van het CE nog bij, inclusief het oefenen met de examenvragen die daarvoor geconstrueerd kunnen worden, en die niet per se het mooiste onderwijs opleveren...

Tussen de bedoeling van het examenprogramma en uitvoeringspraktijk lijkt al met al een flinke kloof te zijn ontstaan. Maar niet alleen die theorie, ook die praktijk viel en valt buiten ons bereik – in ieder geval op korte termijn. Om snel tot een échte verlichting te komen konden we dus weinig ander dan het programma enigszins aanpassen.

Tijdvakken

Het heetste hangijzer was en bleef daarbij tot het einde toe de status van de tijdvakken. Door er één, twee of meer van het centraal examen naar het schoolexamen te verplaatsen, dreigt de idee van oriëntatiekennis onder druk te komen. In reactie op de gevoelde overladenheid lijken belangrijke onderdelen van het programma, met name de schoolexamenonderdelen (domeinen C en D) in de praktijk nu al ondergesneeuwd te raken en zelfs te verdwijnen. Meer en meer lijkt de nadruk te komen liggen op hetgeen er centraal wordt getoetst. Het gevaar dat de eerste vier tijdvakken nog maar weinig aandacht krijgen als ze naar het schoolexamen worden overgeheveld, is al met al niet ondenkbeeldig.

Dat zou een argument zijn om juist aan de tijdvakken niet te tornen. Dat we daar uiteindelijk in grote meerderheid (6 – 1) toch voor gekozen hebben, is dan ook een *pragmatische* keuze: het program op het havo moet verlicht, en wel nu. Door de eerste vier tijdvakken over te hevelen naar het schoolexamen

- scheppen we ruimte voor docenten om de periode tot ca. 1500 mogelijk meer creatief te behandelen en te toetsen
- schudden we het hele programma een beetje op, zodat er ook meer ruimte komt voor de andere onderdelen die nu in de verdrinking zijn geraakt (met name de domeinen C en D)
- ontlasten we de leerlingen, die door de praktijk van het 'stapelen' twee jaar lang de inhouden van tijdvak 1 t/m 4 vaak als reproductieve kennis met zich meezeulen
- geven we een voorzichtige aanzet tot de ontwikkeling van een eigen havo-programma, dat meer het midden houdt tussen dat van vmbo en vwo

Historische Contexten

Bij aanvang van het verlichtingstraject was het zeker ook een optie om een van de HC's te schrappen. In de praktijk, zo stelden we vast, zien sommige docenten deze als 'lichtere' versies van de aloude thema's. Bij het LAKS meldden zich al havo-leerlingen met de klacht dat ze het 'thema' Koude Oorlog bij gebrek aan tijd helemaal niet behandeld hadden...

Voordat de tien tijdvakken in 2015 in het centraal examen werden getoetst, hebben de HC's op verzoek van én docenten én toetsmakers een plaats gekregen in de syllabus. Zij waren en zijn niet bedoeld als extra last, maar als een poging tot concretisering en verdieping van de oriëntatiekennis, waarin meerdere tijdvakken en kenmerkende aspecten (KA's) met elkaar in verband worden gebracht. Gaandeweg onze bijeenkomsten bleek dat een flink aantal docenten die HC's wel degelijk op die manier is gaan ervaren en gebruiken. De gevoelde 'last' zit volgens hen ook niet in die HC's zelf, als wel in de uitgewerkte voorbeelden. Ook die voorbeelden zijn ooit op verzoek van docenten op deze manier gespecificeerd. Maar in plaats van 'voorbeelden' (van KA's) zijn zij in de praktijk (van het toetsen) 'leerstof' geworden, vaak reproductief aan te brengen kennis. Het bleef voor veel docenten bovendien lastig om te bepalen hoeveel er over een gegeven voorbeeld verteld moest worden.

Op grond van die inzichten hebben we gemeend er goed aan te doen, géén HC te schrappen: zij kunnen, mits goed ingezet, gebruikt worden om het tijdvakkenkader meer in samenhang te brengen en te duiden. Wel hebben we er unaniem voor gekozen om die voorbeelden die erg ingewikkeld zijn of minder goed gekozen lijken, te schrappen. De duidelijke en bekende voorbeelden die zijn overgebleven konden we zo meer vanzelfsprekend in de lopende tekst van de HC's plaatsen. In onze ogen worden zo ook de teksten van de HC's veel duidelijker.

We kunnen niet inschatten hoeveel lestijd dit de docenten in havo 4 en 5 precies gaat opleveren. Dat zal ook per docent verschillen. Wel denken we dat dit voorstel hen meer duidelijkheid geeft, en mogelijk ook meer arbeidsvreugde bij het bedenken van voorbeelden die er naar hun eigen mening wél toe doen. Wie gehecht is geraakt aan een voorbeeld dat nu geschrapt is, kan dat natuurlijk altijd nog in de klas bespreken. Maar hun leerlingen hoeven het dan niet meer 'verplicht' te kennen voor het CE.

Vooruit

Voor een *quick fix* van het havo-programma was er in theorie nog een aantal andere opties. Gegeven de formele opdracht vielen die in de praktijk snel af. Zo valt er bijvoorbeeld op de hoeveelheid, de formulering, de gelijksoortigheid c.q. de mate van specificiteit en ook op de werking van de negenenveertig KA's best wat af te dingen. Een weldoordachte, consistente herziening ervan is mogelijk aan de orde, maar was in deze korte tijd niet op een goede manier te realiseren, en viel daarmee dus ook buiten onze opdracht. Andere opties, zoals bijvoorbeeld het schrappen van alle HC's, zouden mogelijk teveel discussie c.q. te weinig draagvlak opleveren, en problemen voor toets- en methodenmakers.

Al met al denken we met de combinatie van de twee voorstellen voor dit moment misschien niet het fraaiste, maar wel het best denkbare voorstel te hebben geformuleerd voor een snelle oplossing voor de ervaren overladenheid. Binnen de opdracht die ons is gesteld biedt het docenten en vooral de havo-leerlingen iets meer adempauze, en hopelijk iets meer ruimte om ook andere, mooiere dingen rond geschiedenis te doen dan alleen de voorbereiding op het eindexamen.

Duidelijk is tegelijk dat dit een noodoplossing is, een tussenoplossing. Al heel snel gaan de gesprekken van start die zullen leiden tot een nieuwe syllabus voor het jaar 2020 (voor havo en vwo). In de VGN wordt druk nagedacht over structuren en ideeën voor een nieuw te ontwikkelen curriculum (ihkv 'Bij de Tijd 2'). Of en hoe dat er gaat komen ("2032") blijft onduidelijk, maar het thema 'curriculum' staat nog steeds volop in de aandacht. Tijd en aanleiding genoeg, dus, om met z'n allen na te denken over wat juist ook voor het havo goed en doordacht geschiedenisonderwijs zou kunnen zijn, en hoe dat aan het einde van de rit getoetst zou kunnen worden.

Dit voorstel is echter wat er voor nu ligt en ook kan liggen. We hopen dat het jullie en jullie leerlingen voldoende verlichting biedt.

Namens de 'verlichtingswerkgroep'

Hanneke Tuithof, voorzitter
Alderik Visser, secretaris